

УДК: 372.461+81+74.58+005

СИНЕРГЕТИЧНІ ПАРАМЕТРИ МОВНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ

Ю.А.Руденко

Анотація. У статті аналізується сутність методологічних концептів синергетичного підходу. Мовна освіта майбутніх вихователів розглядається з позицій синергетичного підходу як відкрита система, фундаментом якої є самоорганізація.

Ключові слова: біфуркація, синергетика, педагогічна синергетика, методологічний концепт, методологія, мовна освіта, майбутні вихователі.

Аннотация. В статье анализируется сущность методологических концептов синергетического подхода. Речевое образование будущих воспитателей рассматривается с позиций синергетического подхода как открытая система, фундаментом которой является самоорганизация.

Ключевые слова: бифуркация, синергетика, педагогическая синергетика, методологический концепт, методология, речевое образование, будущие воспитатели.

Summary. The article analyzes the nature of the methodological concept of the synergetic approach. Speech education of future teachers is considered from the standpoint of the synergetic approach as an open system, which is the foundation of self-organization.

Key words: bifurcation, synergy, synergy pedagogical, methodological concept, methodology, speech education, future teachers.

«...Синергетику можна розглядати як форум, на якому вчені різних дисциплін зустрілися один з одним для того, щоб обмінятися своїми ідеями, як упоратися з великими системами...»
(Герман Хакен)

Постановка проблеми. Останні десятиріччя позначаються активними розробками використання ідей синергетики в освіті, вивчення впливових можливостей задіяння її основних концептуальних положень. Кризовий стан, в якому перебуває освіта в Україні виступає своєрідним провокатором (в рамках синергетичного підходу використовуються концепти «атрактор» та «біфуркація») та дозволяє використовувати ключові ідеї синергетики для структурування технологій мовної освіти фахівців дошкільної галузі освіти, а саме майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Використання ідей синергетики в мовній освіті стає можливим за умов її розгляду як відкритої системи, що постійно знаходиться в стані руху, перетворення, вдосконалення, часовій відповідності умовам суспільного буття, становлення на засадах культуровідповідності, синергізму, міждисциплінарних зв'язків. Синергетика є відносно новим напрямом наукових досліджень, тому (як і будь-яка нова галузь науки) підлягає певній критиці. Відверто кажучи, заангажованість синергетичних концептів інколи заважає використанню їх за призначенням, в деяких випадках словосполучення «синергетичний підхід» просто залишається не більше не менше як модний сленг, що аж ніяк не позначається на якості педагогічних технологій та в майбутньому відіграє негативну роль у сприйманні сутності синергетики як науки в цілому. Проблемам підготовки майбутніх педагогів у ВНЗ присвячено низку досліджень, розкрито загальні питання підготовки студентів (І.Зязюн, Е.Карпова, Н.Кічук, А.Ліненко, Г.Нагорна); готовності студентів до педагогічної діяльності (І.Богданова, Т.Жаровцева, С.Литвиненко, ті ін.). Вченими

досліджено особливості професійної підготовки фахівців дошкільної освіти (Н.Грама, Н.Смельянова, Н.Лисенко, та ін.). Проте проблема адаптації ідей синергетичного підходу в мовній освіті знаходиться в стадії розробки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчує наявність інтересу до проблеми використання синергетичних ідей та перенесення їх до системи освіти, використання в навчально-виховному процесі Вишів України. Вітчизняні дослідження (В.Алексєєвський, В.Будонов, М.Дімітрієва, О.Дубасенюк, В.Капиця, С.Курдюмов, Г.Малинецький, В.Сугаков, О.Халабазур, В.Цикін, О.Чалий тощо) присвячені теоретичним та практичним розвідкам з проблем синергетики. Вченими розроблено такі напрями: уточнено поняття синергетики з позицій використання її основних ідей (Г.Хакен); проаналізовано загальнометодичну специфіку використання синергетики (Е.Гіденс, С.Курдюмов, В.Романов, Д.Чернавский); креативної складової синергетичної парадигми (І.А.Зязюн) тощо.

Мета статті полягає в обґрунтуванні сутності мовної освіти студентів дошкільних факультетів, майбутніх вихователів з використанням методологічного потенціалу синергетичних параметрів.

Виклад основного матеріалу. Оскільки метою статті є обґрунтування синергетичних параметрів мовної освіти з'ясуємо передусім, що ж вкладається науковцями в поняття «синергетика». Синергетика є «міждисциплінарним напрямком наукових досліджень, що займається вивченням складних систем, до яких входить багато елементів, компонентів, що взаємодіють між собою переважно нелінійним чином [4, с.22]; становить «міждисциплінарне поле досліджень, веде пошук загальних принципів, як управляють поведінкою системи, що самоорганізується» [3, с296]; «науково підтримана спроба опанувати не лінійність і використати методи ефективного нелінійного управління складними системами, що перебувають у нестійкому стані [7, с119].

Синергетичний підхід, за О.Дубасенюк, як методологічна орієнтація в пізнавальній і практичній діяльності передбачає розгляд всіх соціальних систем як відкритих, нестійких, нелінійних середовищ, які постійно перебувають у стані хаосу та порядку і завдяки свідомій і спільній дії елементів цих систем прагнуть до самоорганізації [3, с. 267]. Синергетична модель освіти, за В.Андрущенко, характеризується відкритістю освітнього процесу і змісту навчального матеріалу для інновацій; творчим характером навчання й виховання; орієнтацією на продуктивну теоретичну і практичну діяльність; спрямованістю на самоосвіту, самовиховання, самореалізацію; принциповою відсутністю верхньої межі професіоналізму у майбутніх спеціалістів та у зв'язку з цим постійною вимогою професійного зростання осіб, що є природним; сприянням системи вищої освіти формуванню у майбутніх фахівців відповідальності за майбутнє (В.П.Андрущенко) [1, с 1-3.]. Основний закон синергетики формулюється вченими як певна відповідність потреб та інтересів суб'єктів соціального середовища їх здібностям і можливостям, правильне розуміння ними інтересів інших суб'єктів та суспільства в цілому і взаємодія та взаємодопомога в реалізації всіх цих інтересів (Луцай В.С.) [8, с.231].

Методологічну аспектологію самоорганізації відкритих систем, до яких вченими відноситься й освіта, подають Е.Бондаревська, С.Кульневич. З -поміж концептів вченими пропагуються: система (особистість, освіта) сама себе формує, самостійно програмує межі свого розвитку; розвиток відкритої системи є нелінійним, хаотичним, альтернативним, нерівнозначним (Е.Бондаревская, Кульневич) [2]. Одним з позитивних концептуальних положень педагогічної синергетики С.Кульневич вбачає самоорганізацію, яка, на його думку, дозволяє уникнути складних та болісних моментів в регулюванні стихійних процесів, пом'якшує процес підготовки студентів у Вишах. Русійною силою синергетичного підходу є запуск механізму самоорганізації, що є потенційно закладеним в системі кожної особистості, кожного учасника навчально-виховного процесу [2]. Проте незважаючи на численні дослідження в яких доведено методологічну необхідність синергетики, як міждисциплінарної ланки, в наукових розвідках знаходимо й критичні судження, щодо доцільності взаємозв'язку синергетики та освіти. Цитуємо: «Синергетика відтворює всю неперервну послідовність роботи природних еволюційно-адаптаційних механізмів..., до якої з великим натяком та умовностями можна віднести ... й систему освіти» [6, с.10-11]. Характеризуючи взаємовплив освіти та синергетики на методологічному рівні вчений зауважає, що «... освіта –системне явище, найскладніше від усіх, створених природною еволюцією. Воно по своєму нелінійне, стохастичне і біфуркаційне. Особистість, талант, творчість, майстерність, інтуїція та інші процесуальні психолого-педагогічні поняття оперують категоріями єдина, неповторна, особлива...» [6, с.11]. Справедливими, за І.А.Зязюном, є розробка методологічних концептів «синергетика людини», «синергетика особистості», «синергетика творчої індивідуальності», що своєю змістовою насиченістю враховують загальні тенденції розвитку сучасного суспільства, відображують швидкоплинність та різноплановість розвитку освіти відповідно якості розвитку суспільства, відповідності кількості знань та їх якісну характеристику. Зміст освіти, за І.А.Зязюном, слід розглядати як «адаптований соціальний досвід людства, тотожній за своєю

структурою людській культурі» [6, с.9]. Успішність підвищення загально навчального та виховного потенціалу освіти вчений вбачає у виході «її за рамки технократичної парадигми, із втіленням в ній культуровідповідності... з формуванням цілісної особистісно значущої картини світу...». Необхідним кроком, на думку вченого, є створення узагальнених навчальних курсів «...що базуються на ідеях синергетики і орієнтовані на формування цілісного уявлення про соціально-природне середовище...» [6, с.9]. Останнім часом синергетика успішно використовується в якості міждисциплінарного зв'язку та стає методологічним підґрунтям досліджень. Виходячи із синергетичного тлумачення світу більшість систем, які існують у природі є системами відкритого типу. В межах відкритого типу постійно відбувається обмін інформативними, енергійними константами, звідси логічним продовженням для структури відкритого типу є мінливість, стохастичність.

Початок третього тисячоліття позначається швидкоплинним накопиченням знань. Поява нового в науці, техніці спричиняє в суспільстві відчуття нестабільності, хаосу. Людина в оточенні нового технологічного простору перестає користуватися технологіями, які ще донедавна сягали першості. Означені тенденції характеризують і процес комунікації. Все більше людство вдається замість стандартних форм спілкування (діалог, монолог, полілог тощо) до їх електронних аналогів: «електронний монолог», «електронний діалог», «форум», «блог». Живому спілкуванню з однолітками надається перевага спілкування на сайтах «В контакт», «Однокласники». Електронне спілкування, електронна комунікація поступово посідає панівне місце в житті суспільства. Згідно наказу Міністерства освіти України з 2012 навчального року до навчальних планів початкової школи як обов'язковий, вводиться інформатика, при цьому відповідно скорочується кількість годин, що відведені на інші предмети гуманітарного циклу (наприклад українська мова, музика). Цитуємо: «Не пам'ятаю конкретні цифри, але скорочення можливі, серед іншого вони можуть торкнутися української мови та історії. Робиться це з двох причин. По-перше, щоб 1 урок на тиждень заощадити для більш поглибленого вивчення інформатики. Друга причина - це плани введення уроків другої іноземної мови...» (Дмитро Табачник). Скорочення вивчення української мови вряд чи позитивно відобразиться базовому рівні знань, з якими школяри прийдуть до педагогічних вишів. Що це прояв синергізму? Введення інформатики є важливим кроком, оскільки епоха інформатизації диктує свої вимоги, комп'ютер є джерелом знань. Але скорочення циклу мовних дисциплін на нашу думку є неприпустимим. Звісно, що розвиток суспільства є постійним, нескінченим, стихійним, непередбачуваним, в ньому заключено основний сенс буття: рух позначає життя. Але поряд з позитивними рисами, які характерні для наукового-технічного прогресу, спостерігається так званий «мовний, мовленнєвий регрес» мовної особистості. Мовленнєвий регрес є явищем закономірним та на жаль прогресуючим. Оскільки мовна освіта розглядається в рамках дослідження як система відкрита, що постійно розвивається та самоорганізується, закономірним є синергетичний підхід до формування мовленнєвих знань умінь і навичок. Згідно з синергетичним принципом О.Халабазур в своїй технології підготовки вчителів-лінгвістів урахує внутрішні потреби особистості: аналіз рівня сформованості особистості вчителя-лінгвіста; визначення варіативної потенції в розвитку певних особистісних властивостей та якостей; покомпонентну структуру фахової підготовки майбутнього вчителя [10, с.297]. Вченою процес формування особистості лінгвіста позиціонується через самоорганізацію, «...коли зовнішні умови створюють поле можливостей, а далі відбувається саморозвиток на основі самоорганізації...» [10, с.297]. Якщо брати до уваги ефект впливової сили атракторів та можливості вдосконалення відкритої системи завдяки біфуркаційному розвитку, вбачається очевидним позитив від постійного хаотичного стану в системі вищої освіти останніх років. Кризовий стан виступає своєрідним двигуном, який призводить до руху елементи системи, які знаходячись стані спокою затребувані не були. Вдалим прикладом застосування синергетичного підходу до мовної освіти є існування людини в Діаспорі. Іміграція людини виступає біфуркаційним моментом, атрактором стає відсутність рідної мови. Таким чином людина опиняється в стані хаосу, кризовому стані, який і є благодатним для проявів синергізму. Людина знаходячись далеко від Батьківщини починає плекати мову, яку не вчила, шанувати традиції, яких раніше не дотримувалась. Таким чином з точки зору синергетики, як уважає О.Халабазур, особистість мовника «...виступає спостерігачем стосовно певного дискурсу, матеріалу, який в той самий час також впливає на лінгвіста, збагачуючи його внутрішній світ, тобто, відбувається процес нелінійного зв'язку, що має причинно-наслідковий характер і вимагає від лінгвіста певної обізнаності щодо явища». Таким чином, суб'єкт конструє оточуючу дійсність. При цьому в рамках синергетичного підходу, О.Халабазур, відводить суб'єкту вирішальну роль «...велике значення надається його свідомому ставленню до явища, його ціннісним засадам, його діям, його потенційній спроможності обирати проміж існуючих варіантів розвитку у стані нестійкості більш

складної системи...» [10, с. 299].

На жаль, сьогодні зайва інформатизованість суспільства певною мірою заважає адекватно сприймати систематизувати та узагальнювати отримані знання. Так, наприклад, відсутність комп'ютеру у 80-роках унеможлилювала проведення презентацій, лекцій-слайдів. Відсутність Всесвітньої мережі Інтернет зменшувала обсяг отримуваних студентами та викладачами знань мінімум на 50-60%. Знання отримували традиційним шляхом (бібліотеки, лекції) тощо. Але знову спостерігаємо парадоксальне явище, якість знань, що отримувались традиційним шляхом відповідає запитам теорії і практики. Знання, що раніше здобувались місяць, зараз стають доступними за годину. Підготовка реферату з навчальної дисципліни займає замість тижня всього лише хвилину (час потрібний, щоб записати інформацію з комп'ютера на диск). В мовній освіті спостерігається така ж сама картина. Нові, новомодні слова потрохи витісняють ті, які співала мати гойдаючи дитину, ті, які черпали з казок, віршів. Увесь цей мовний скарб, як непотрібний мотлох лежить у скрині нікому непотрібний. Завдання вишив, на сучасному етапі прищеплювати любов до рідного слова, до традицій українського народу. Взаємозв'язок мовної освіти та синергетики можна відобразити за допомогою схеми.

Схема 1

Взаємозв'язок синергетики та мовної освіти

Як бачимо зі схеми, міцним фундаментом для мовної освіти майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів виступає методологія. Методологія виступає в свою чергу підґрунтям на якому базуються міждисциплінарні зв'язки, що виступають джерелом наукових знань та є основою функціонування синергетичної системи. Одним словом синергетика розглядається нами як сукупність міждисциплінарних зв'язків, на основі узагальнення яких, здобуття мовної освіти відбувається на всіх рівнях професійної підготовки майбутніх вихователів у Вишах. Традиційно мовна освіта здійснювалася лише в конкретно окреслених межах навчального процесу, за конкретно регламентованим обсягом годин, що відводились на предмети мовного циклу. Також традиційною системою навчання у вишах до 90-х років XX століття було намагання весь обсяг навчального матеріалу подавати з опорою на лекційний матеріал. При цьому відчутними були прогалини самоорганізації системи освіти, як такої що знаходиться у стані безперервного розвитку та самовдосконалення. Сьогодні системи вищої освіти викликає занепокоєння небажанням основних її користувачів (студентів) самостійно здобувати знання. Сучасні студенти поділяються на три основні категорії: перша категорія – студенти, які хочуть та можуть здобувати вищу освіту та згодом працювати за фахом; друга категорія – яка хоче здобувати вищу освіту, може сприймати отриману інформацію та трансформувати її відповідно обраної спеціальності, але не завжди по закінченню університету працює за фахом; третя категорія студентів – які не мають бажання здобувати вищу освіту та по закінченню вишив не збираються працювати за фахом. Зважаючи на таку роздільність студентських мас вважаємо необхідним використання синергетичного підходу (а саме теорію вибуху (біфуркацій) яка провокує перехід відкритої системи на якісно новий рівень. В рамках нашого дослідження, це рівень мовленнєвого розвитку майбутніх вихователів. Узагальнюючи наукові розвідки щодо формування особистості вчителя – мовника О.А.Халабазур визначає такі його характеристики: професійна спрямованість, яка є усвідомленою й емоційно вираженою орієнтацією на певний рід і вид професійної діяльності, активність, любов до дітей, професіоналізм, педагогічна культура, організаційні якості, комунікабельність та експресивність [10, с.296]. Окреслені якості є визначними і при характеристиці мовних якостей майбутніх вихователів.

Наукові розвідки в руслі синергетики підтверджують, що ситуація хаосу, невизначеності несе в собі не лише деструктивні наслідки а й може виступати як чинник для створення чогось якісно нового, позитивного.

Висновки. В ході докладного аналізу сутності концепту «синергетика» доходимо доцільності використання загальних ідей синергетики як методологічних засад у мовній освіті майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Перспективи подальших пошуків вбачаємо в окресленні кола проблем використання синергетичного підходу у технології розвитку виразності мовлення майбутніх вихователів.

Література

1. Андрущенко В.П. Образование Украине в контексте общественных проблем и противоречий / В. П. Андрущенко // Развитие педагогической и психологической наук в Украине 1992-2002. Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України / Академія педагогічних наук України. –Частина 2. –Харків: ОВС, 2002. – с 1-3.
2. Бондаревская Е., Кульневич С. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания / Е. Бондаревская, С. Кульневич. – Ростов н/Д: ТЦ "Учитель", 1999
3. Дубасенюк О.А. Професійна освіта: акме-синергетичний підхід: монографія/ за ред. О.А.Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2011. –389 с.
4. Данилов Ю.В. Герман Хаген о синергетике/ Ю.В.Данилов// Синергетическая парадигма. Мышление в науке и искусстве. М.: Прогресс, 2002. С.22-27.
5. Ентоні Гіденс Нестримний світ: як глобалізації перетворює наше життя/Ентоні Гіденс: (пер з англ. К.Поліщук). – К.: Альтерпрес, 2004. -100с. –(Сучасна гуманітарна бібліотека).
6. Зязюн І.А. Синергетичні параметри педагогіки як детермінанти креативного навчання / Зязюн І.А.// Креативна педагогіка, №5, 2012 р 7-13.
7. Курдюмов С.П. Структура будущего: синергетика как методологическая основа футурологии / С.П.Курдюмов // Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве.–М.: Прогресс-Традиция.-2002.-С.109-125.
8. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти: навч. Посібник/ В.С.Лутай. –К.:Магістр, 1996. -256 с., с.231.)
9. Романов В.Л. Креативные аспекты социальной саорганизации и социального управления /В.Л.Романов//Синергетическая парадигма. Человек и общество в условиях нестабильности. –М.:Прогресс – Традиция, 2003. –с.59-71.
10. Халабазур О.А.Застосування синергетичного підходу в процесі фахової підготовки лінгвіста / О.А.Халабазур// Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2012. – № 1. – 360 с. с 292-300.
11. Чернавский Д.С. О методологических аспектах синергетики/ Д.С.Чернавский// Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве. –М.: Прогресс –традиция, 2002. С 50-66.